

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/125/153-157>

Leylan Abdinova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
magistrant

<https://orcid.org/0009-0006-8696-1508>

abdinleylan@gmail.com

İngilis dili tədrisində dərs planlaşdırılmasının metodiki modelləri və onların effektivliyi

Xülasə

Müəllim namizədləri ingilis dili təlimində istifadə olunan əsas metodiki modelləri mənimsəyərək pedaqoji təcrübədə tətbiq edirlər, lakin mövcud metod və texnologiyaların çoxluğu effektiv dərs planlaşdırılmasını məqsədyönlü və selektiv qərarvermə tələb edən mürəkkəb bir prosesə çevirir. Şagirdlər isə bu sistemin arxa fonunda dayanan geniş təlim mexanizmləri barədə adətən məlumatlı olmur və daha çox kurikulum çərçivəsində prosesə cəlb olunurlar. Müxtəlif metod və texnikaların inteqrasiyası şagirdlərlə ELT metodologiyası arasında interaktiv mühit formalaşdırsa da, bu əlaqənin qurulması bir sıra çətinliklərlə müşayiət olunur. İnteraktiv təlim mühitinin əsas struktur komponentlərinin müəyyənləşdirilməsi və onların bacarıq yönümlü yanaşma çərçivəsində təşkil olunması bu prosesin mərkəzi məsələlərindən biridir. Bacarıq mərkəzli dərs planlaşdırılması ilə bağlı konseptual yanaşmalar təhlil edilmiş, müvafiq mənbələr sistemli şəkildə araşdırılmış və əsas elementlər analitik interpretasiya ilə izah olunmuşdur. Nəticə etibarilə, ingilis dili öyrənənlər ELT metodologiyası ilə tədris texnikaları vasitəsilə kəşifir və buna görə müəllim namizədləri mikro-tədris planlaşdırarkən əsas pedaqoji dəyişənləri nəzərə almalı, məqsədlərə uyğun metod-texnika kombinasiyalarını strateji şəkildə formalaşdırmalıdır.

***Açar sözlər:** İngilis dili tədrisi, metodologiya, tədris texnikaları, dərs planlaşdırılması, müəllim hazırlığı*

Leylan Abdinova

Azerbaijan State Pedagogical University
Master's student

<https://orcid.org/0009-0006-8696-1508>

abdinleylan@gmail.com

Methodological Models of Lesson Planning in English Language Teaching and Their Effectiveness

Abstract

Teacher candidates acquire and apply the main methodological models used in English language teaching within pedagogical practice; however, the abundance of methods and technologies turns effective lesson planning into a complex process that requires purposeful and selective decision-making. Learners, on the other hand, are usually unaware of the broad instructional mechanisms underlying this system and are more often engaged within the curriculum framework. The integration of methods and techniques creates an interactive environment between learners and ELT methodology, yet establishing this connection is accompanied by various challenges. Identifying the key structural components of the interactive learning environment and demonstrating how they can be organized within a skill-oriented approach constitutes a central issue. Conceptual perspectives on skill-based lesson planning have been analyzed, relevant sources systematically examined, and the main elements explained through analytical interpretation.

Consequently, English language learners intersect with ELT methodology through teaching techniques, and therefore teacher candidates, when planning micro-teaching, must take into account the essential pedagogical variables and strategically form method–technique combinations aligned with instructional goals.

Keywords: *English language teaching, methodology, teaching techniques, lesson planning, teacher training*

Giriş

İngilis dili tədrisi (ELT) uzunmüddətli metodoloji təkamül keçmiş, bunun nəticəsində müəllimlər üçün geniş tədris strategiyaları və pedaqoji texnologiyalar formalaşmışdır. XX əsrdə müxtəlif nəzəri əsaslara söykənən yanaşmalar meydana çıxmış, lakin bu çoxluq ən uyğun metodun seçilməsində qeyri-müəyyənlik yaratmışdır. Nəticədə “metoddan sonrakı dövr” anlayışı və eklektik yanaşmaya maraq güclənmişdir. Yüksək peşəkarlıq tələb etsə də, eklektizm ELT-də real və geniş yayılmış praktikadır. Müəllim namizədləri metodika dərslərində əsas tədris modellərini öyrənir, onları təhlil və təqdim edirlər. Sonrakı mərhələlərdə mikro-tədris, oyunlar, yaradıcı tapşırıqlar, erkən yaş qrupları və çoxşaxəli zəka yanaşmaları üzrə praktik təcrübə qazanırlar. Dərs dizaynı öyrənən tələblərinə uyğun texnikaların seçilməsini tələb edir, lakin yaş, vaxtın təşkili, motivasiya, narahatlığın azaldılması, fərdi fərqlər və başa düşülən giriş kimi amillər də həlledicidir. Bu komponentlərin integrasiyası müəllimin metodoloji yetkinliyi ilə mümkün olur. Cook dilin eyni zamanda həm öyrənmə obyektini, həm də tədris aləti olduğunu vurğulayır (Cook, 1991), Widdowson isə kommunikativ yanaşmanın bacarıq və ünsiyyət səriştələrinin integrasiyasını tələb etdiyini qeyd edir (Widdowson, 1978; Widdowson, 1990). Nunan və Lamb planlaşdırma, icra və öyrənmənin mexaniki ardıcılıq deyil, qarşılıqlı asılı fəaliyyətlər olduğunu bildirirlər (Nunan və Lamb, 1996). Fəaliyyətlər (isinmə, kontekst qurulması, dinləmə, danışmaq, oyun, rol oyunu, yazı və s.) sinfin səviyyəsinə görə yenidən strukturlaşdırıla bilər. Zamanla müəllimlər dərsləri dəyişməz çərçivə deyil, modifikasiya tələb edən resurs kimi dəyərləndirirlər. Lakin metodoloji sistemin əsas iştirakçısı olan öyrənən bu texnologiya barədə adətən məlumatlı olmur; o, daha çox öz rolu və ümumi strategiyalarla tanışdır. Tədqiqatlar göstərir ki, metodoloji bilik məhdudd olsa belə, əhəmiyyətli nəticələr əldə etmək mümkündür. ELT-də əsas əlaqə nöqtəsi dərslərdə tətbiq olunan texnikalardır: onlar dərslərin strukturunu və öyrənən fəaliyyətini formalaşdırır. Texnikaların məqsədyönlü integrasiyası funksional öyrənməni təmin edir. Widdowson dilin mənimsənilməsinə həm dilin əldə edilməsi, həm də onunla praktik fəaliyyətlərin icrası kimi izah edir (Widdowson, 1990).

Tədqiqat

Xarici dil təlimində (FLT) fiziki məkanın təşkili mühüm rol oynayır və bunu müxtəlif nəzəri və praktiki yanaşmalar əsaslandırır. Lozanovun suggestopedik modeli öyrənmə mühitinin dizaynına, vizual vasitələrə və musiqi müşayiətinə xüsusi önəm verir. Beyin yönümlü yanaşmalar isə öyrənməni optimallaşdıran ekoloji faktorları vurğulayır. Jones qeyd edir ki, ingilis dili sinfi kitab və istinad materialları, vizual didaktika, öyrənən işlərinin sərgilənməsi üçün divarlar, kooperativ fəaliyyətlərə uyğun çevik oturma sistemi, həmçinin audio-video texnologiyalarla təmin olunmalıdır (Jones, 1980). Texniki tətbiqlərə tematik zonalar, poster və illüstrasiyalar, tələbə məhsullarının sərgisi, fərdiləşdirilmiş oturma düzəni və fon musiqisinin istifadəsi daxildir.

Kontekstləşdirmə

İsinmədən sonra öyrənilən dil vahidlərinin yeni məzmunla əlaqələndirildiyi kontekstual təqdimat mərhələsi tətbiq olunur. Bu mərhələdə şagirdlər yeni dil quruluşları və mövzularla tanış olur. Anlaşılan girişin optimal miqdarı müzakirə olunmağa davam etsə də, material mütləq idrak səviyyəsinə uyğun seçilməlidir. Mərhələ kommunikativ öyrənməyə zəmin yaradır və istifadə olunan resurslar motivasiyaedici olmalıdır (Widdowson, 1978).

Texnikalar: fotohekayələr, musiqi parçaları, qısa videolar, animasiya, kukla səhnələri, mətnlərin səsləndirilməsi, jest-mimika təqdimatları, rol paylanması və qısa dramatik səhnələr.

Oxu fəaliyyəti

Oxu fəaliyyəti kontekst qurulması baxımından ən funksional vasitələrdən biri hesab edilir. Bu fəaliyyətin əsas üstünlükləri onun daimi əlçatanlığı və hazırlanmasının nisbi sadəliyidir. Oxu materialları diskurs xüsusiyyətlərini ehtiva edərək təhlil və müzakirə üçün geniş imkanlar yaradır. Eyni zamanda müxtəlif dərslilər və əlavə mənbələrlə rahat şəkildə zənginləşdirilə bilər (Doff, 1988).

Texnikalar: mətni oxuyaraq mənanı dərk etmə, naməlum leksik vahidlərin izahı, ümumiləşdirmələrin aparılması, şərtlərin və tənqidi yanaşmaların formalaşdırılması, mətnin fərqli formatlarda yenidən ifadəsi, suallara cavablandırma.

Sonrakı suallar

Kontekstual mərhələdə təqdim edilən diskurs əsasında hazırlanmış suallar “öyrənmə və mənimsəmə” prosesinin ilkin mərhələsini təşkil edir. Bu addım yüksək mürəkkəbliyə daşımamaqla yanaşı, əvvəlki və yeni dil biliklərinin qavranılmasını yoxlayır və möhkəmləndirir. Paralel olaraq əsas ideya təqdim edildikdən sonra dərslin növbəti mərhələsinə ardıcıl və axıcı keçidi təmin edir (Nunan və Lamb, 1996).

Metodlar: açıq tipli sorğular, “hansı” yönümlü suallar, çoxvariantlı tapşırıqlar, “bəli–xeyr” formatlı yoxlamalar, işarələmə və cədvəl əsaslı fəaliyyətlər.

Konnotasiya

Kognitiv və konstruktivist yanaşmalar dil təlimini yalnız struktur öyrənmə ilə məhdudlaşdırmır, praktik istifadə və təcrübəyə yönəldir. Assosiativ texnikalar vasitəsilə öyrənən mənanı aktiv şəkildə formalaşdırır; məqsəd girişin təsirediciliyini artırmaq və biliyi uzunmüddətli yaddaşda möhkəmləndirməkdir. Doff qeyd edir ki, dil qaydaları açıq şəkildə öyrədilmədikdə belə, şagirdlər bildikləri ilə bilmədikləri arasında sərhədləri intuitiv hiss edirlər (Doff, 1988). Bu yanaşma qaydaların müstəqil kəşfini və proqnozlaşdırma bacarığının inkişafını təşviq edir. Jones göstərir ki, vizual materiallar mövzular arasında əlaqə qurur və cavabları stimullaşdırır (Jones, 1980).

Texnikalar: sual yönümlü fəaliyyətlər, pantomima, səhnələşdirmə və rol bölgüsü, dramatik tapşırıqlar, təqvim və platlardan istifadə, foto ardıcılıqları və zaman xətləri, qısa filmlər, real obyektlərlə tapşırıqlar.

Dil mühitində leksik biliklərin formalaşdırılması

Söz ehtiyatının öyrədilməsi təkcə anlayışların semantik açıqlanması ilə məhdudlaşan yardımçı fəaliyyət kimi qiymətləndirilə bilməz. Leksik vahidlər elə şəkildə təqdim edilməlidir ki, öyrənənlər yeni söz formalarını əldə etsin, onları idrak yaddaşında möhkəmləndirsin və real ünsiyyət proseslərində aktiv şəkildə tətbiq edə bilsin. Leksik kompetensiyanın inkişafı bütün dil bacarıqlarının təşəkkül tapması üçün zəruri və əsas şərtlərdən biri hesab olunur (Littlewood, 1984).

İcra üsulları: yeni söz birləşmələrinin vizual olaraq ön plana çıxarılması, mətnlə müşayiət olunan şəkilli materiallardan yararlanma, vizual-semantik uyğunluqların qurulması, əlaqələndirmə əsaslı tapşırıqlar, məntiqi düşüncəni stimullaşdıran oyunlar, konkret əşyalar və assosiativ düşüncə mexanizmlərinə söykənən yanaşmaların tətbiqi.

Dinləmə (Listening)

Eşitmə yolu ilə qavrama dil fəaliyyətləri arasında ikinci dərəcəli deyil və gündəlik kommunikasiya üçün şifahi ifadə qədər əhəmiyyətlidir. Təlimdə bu bacarıq nəzərə alınmadıqda onun formalaşması çətinləşir. Sınıfdə istifadə olunan audio materiallar öyrənənlərin səviyyəsinə uyğun seçilməli, eyni zamanda autentik danışığın başa düşülməsi əsas prioritet kimi inkişaf etdirilməlidir (Cook, 1991).

Tətbiq üsulları: mətinsiz dinləmə, paralel oxu–eşitmə, əsas məzmunu tapmağa yönəlmiş dinləmə, təkrar dinləmə, boşluqları tamamlama fəaliyyətləri, audio ilə vizualın əlaqələndirilməsi, musiqi nümunələri və onlara bağlı dil tapşırıqları.

Situativ cərgivədə struktur tədrisi

Dil dərslində linqvistik mexanizmin mərkəzində struktur vahidlər dayanır. Struktur materialın təqdimatı mənə yönümlü situasiya daxilində aparılmalı, əlaqələndirməyə əsaslanan qavrama ilə mənimsənilməlidir. Bu yanaşma biliklərin daha səmərəli qazanılmasına, uzunmüddətli yaddaşda

möhkəmlənməsinə və asan geri çağırılmasına şərait yaradır. Qayda mərkəzli tapşırıqlar isə yalnız semantik məzmun tam anlaşıldıqdan sonra tətbiq edilməlidir (Widdowson, 1990).

İstifadə olunan vasitələr: situativ struktur fəaliyyətləri, hərəkətli vizual təqdimatlar, əlaqələndirici strategiyalar, təsviri materiallar, zaman ardıcılığı sxemləri və geniş cədvəllərlə izah və tətbiq.

Danışq

Şifahi ifadə dilin praktik tətbiqini təmin edən əsas mexanizmlərdəndir və tədrisdə prioritet mərhələ sayılır. Lantolf və Thorne qeyd edirlər ki, şifahi və yazılı ifadə idrak proseslərinə vasitəçilik edir və dil fəaliyyətinin əsas komponentidir (Lantolf və Thorne, 2006). Müəllim ikili və qrup işlərindən istifadə etməklə kommunikativ əlaqələri fəallaşdırmalı, autentik ünsiyyət üçün tematik uyğunluq, informasiya boşluğu və funksional rolları təmin etməlidir. Sınıfdə təsir balansı qorunmalı, zəif səviyyəli öyrənənlər aktiv iştirak etməlidir. Emosional gərginlik nəzərə alınmalı, müəllimin dəstəkləyici mövqeyi stressi azaltmalıdır. Şifahi ünsiyyət dərslərin bütün mərhələlərində aparıcı kompetensiya rolunu oynayır.

Tətbiq üsulları: debatlar, dialoq konstruksiyaları, audio-video materialların şərh, situativ izah və qiymətləndirmə, təcrübə paylaşımı, rəy bildirmə, sorğular və nəticə sintezi, yumordan istifadə, qrup tapşırıqları və problem həlli, ehtimalların irəli sürülməsi, hekayə qurma və davam etdirmə, rol oyunları, dramatik təqdimatlar, ikili və qrup işləri, spontan mövzular üzrə müzakirələr.

Tələffüz (Pronunciation)

Tələffüz özünü aydın ifadə etmək üçün əsas bacarıqlardan biridir. Məqsəd qarşılıqlı anlaşılan tələffüz səviyyəsinə nail olmaqdır. Müəllim standart tələffüzün əsas modeli kimi çıxış edir. Digər dil bacarıqları kimi, tələffüz də öz-özünə formalaşmır və hər bir dərslərdə bu komponentə yer ayrılmalıdır (Doff, 1988).

Metodlar: ana dili daşıyıcılarının səs yazılarını dinləmək, qısa videomateriallara baxmaq, səs oyunları (eyni və fərqli səslər), səslərin və sözlərin seçilməsi, zərurət olduqda təkrarlama, fərdi tapşırıqların icrası.

Oyunlar (Games)

Oyunlar sənətkarlıq və mahnılar kimi qeyri-lingvistik elementləri özündə birləşdirən fəaliyyətlər vasitəsilə əyləncəli öyrənmə mühiti yaradır. Oyunlar səhv etmək qorxusu olmadan dilin təbii məqsədlər üçün istifadə edildiyi interaktiv və rəqabət mühiti formalaşdırır. Bu fəaliyyətlərdə tez-tez konkret məqsədləri olan qruplar iştirak edir və qrupdaxili, eləcə də qruplararası ünsiyyət real xarakter daşıyır. Dil öyrənmə prosesi hədəf dilin sosial kontekstdə funksional istifadəsinə gətirib çıxarmalıdır (Littlewood, 1984). Oyunlar xüsusilə gənc yaş qrupları üçün nəzərdə tutulan dərslərdə dil istifadəsi baxımından əlverişli şərait yaradır.

Texnikalar: söz oyunları, açıq hava oyunları, stolüstü oyunlar, təxmin tapşırıqları, müqayisəli oyunlar, cüt oyunlar.

Drama

Dramatik fəaliyyətlər sinif mühitinin müvəqqəti şəkildə autentik xarici dil ünsiyyətinə yaxınlaşmasına şərait yaradır. Drama sinif daxilində meydana gələ biləcək ən təbii və uyğun kommunikativ vəziyyətlərdən biri kimi dəyərləndirilə bilər. Güclü kommunikativ yanaşmanın tətbiq edildiyi dərslər üçün xüsusilə uyğun hesab olunur (Widdowson, 1978).

Texnikalar: rol ifası, sərbəst rol oyunları, simulyasiya, didaktik oyunlar və eskizlərin təqdimatı vasitəsilə situasiyanın dramatik şəkildə canlandırılması.

Yazı

Yazı fəaliyyəti “öyrənilmiş biliklərin əks olunması” ilə “tələbə yaradıcılığının ifadə edilməsi”nin birləşməsidir. Bu mərhələ adətən dərslərin yekununda həyata keçirilsə də, öyrənənlərə ara dil bacarıqlarından istifadə etməklə konkret kommunikativ niyyətlər üçün diskurs qurmağa imkan verən məhsuldar və yaradıcı bir fəaliyyət növüdür. Zəruri hallarda təfəkkür, ideyaların formalaşdırılması və mətn üzərində redaktə aparmaq üçün vaxt ayırmağa imkan verən rahatlaşdırıcı bir prosesdir (Nunan və Lamb, 1996).

Texnikalar: təsviri yazı, müqayisə və kontrastlaşdırma, narrativ ifadə etmə, müzakirə yönülməssə yazı üsulları.

Nəticə

İngilis dili dərslərinin hazırlanması metodik seçim və adaptasiya baxımından seçici yanaşma və yaradıcı elastiklik tələb edir. Eklektik model müəyyən azadlıq yaratsa da, metodoloji çərçivələr və məsuliyyətlər qalır; təlim blokunun əsas elementləri saxlanılmalıdır. Metodların kombinasiyası hədəf dilə fokuslanmanı, səmərəli kommunikasiya təcrübəsini, axıcı danışığı, məzmunun dərkini, öyrənən mərkəzliliyini və yaradıcılığın inkişafını dəstəkləməlidir.

Dövlət məktəblərində vaxt məhduddur, özəl qurumlarda isə imkanlar daha genişdir. Birinci mühitdə dərs strukturu daha sərt qurulur və çoxsaylı siniflərdə cüt və qrup işləri kimi idarəetmə taktikaları dərs vaxtının rəasional istifadəsinə xidmət edir.

Tam strukturlaşdırılmış təlim vahidi adətən aşağıdakı komponentləri ehtiva edir: qarşılama, aktivləşdirici başlanğıc, (lazım gələrsə) təkrarlama, vizual dəstəqli mətn oxunuşu və yönəldici suallar, dinləmə, leksikanın mənimsənilməsi, qrammatik nümunələrin tətbiqi, danışq fəaliyyəti, fonetik və səhnələşdirilmiş tapşırıqlar, yazı. Bu mərhələlərin sıxlığı zaman məhdudiyyətlərinə uyğun tənzimlənilir.

Sxem sabit deyil: elementlər eklektik yanaşma çərçivəsində əvəz oluna və ardıcılıq qrupun ehtiyaclarına görə dəyişdirilə bilər. Müxtəliflik, yenilənmə və innovativ metodların tətbiqi müasir tədrisdə zəruri hesab olunur.

Ədəbiyyat

1. Brown, J. D. (1995). *Dil kurikulumunun əsas elementləri*. Boston, MA: Heinle & Heinle Publishers.
2. Cook, V. (1991). *İkinci dilin öyrənilməsi və dil tədrisi*. Edward Arnold.
3. Doff, A. (1988). *İngilis dilinin tədrisi: müəllimlər üçün təlim kursu (təlimçi üçün vəsait)*. Cambridge University Press.
4. Jones, R. (1980). *İngilis dili tədrisinin əsasları (ABC)*. Heinemann.
5. Lantolf, J. P., & Thorne, S. L. (2006). *Sosiomədəni nəzəriyyə və ikinci dil inkişafının formalaşması*. Oxford University Press.
6. Littlewood, W. (1984). *Xarici və ikinci dilin öyrənilməsi: dil mənimsənilməsi tədqiqatları və onların sinif mühitinə təsirləri*. Cambridge University Press.
7. Loughran, J. (2006). *Müəllim təhsilinin pedaqogikasının inkişafı: tədrisin və tədris haqqında öyrənmənin anlaşılması*. Routledge.
8. Nunan, D., & Lamb, C. (1996). *Özünüidarə edən müəllim: öyrənmə prosesinin idarə olunması*. Cambridge University Press.
9. White, R. V. (1988). *ELT kurikulumu: dizayn, innovasiya və idarəetmə*. Blackwell.
10. Widdowson, H. G. (1978). *Dilin kommunikasiya vasitəsi kimi tədrisi*. Oxford University Press.
11. Widdowson, H. G. (1990). *Dil tədrisinin aspektləri*. Oxford University Press.
12. Farrell, T. S. C. (2010). Lesson planning. In J. C. Richards & W. A. Renandya (Eds.), *Methodology in language teaching: An anthology of current practice*. Cambridge University Press, 30–39 <https://doi.org/10.1017/CBO9780511667190.008>

Daxil oldu: 25.08.2025

Qəbul edildi: 06.11.2025